

BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT

A VALDENSEK NYOMÁBAN

BUDAPEST: L'HARMATTAN, 2021, 153 OLD.

ISBN 978-963-414-722-0

Amikor megpillantunk a könyvesboltok tarkán burjánzó színes kínálatában egy karcsú, szürke borítójú könyvet, amelyen fekete betűkkel *A valdenses nyomában* cím olvasható, rögtön a konszolidált jelző jut az eszünkbe, és felcsillan a szemünk, mert általában fordított arányban áll a szín és az érték, amit azok közvetítenek. Amikor az alcímig jutunk – *A valdens értékközvetítés és nevelés a kezdetektől a 19. századig* – már meggyőződésünk, hogy kuriózumot tartunk a kezünkben és egyetértünk a kiadó hátsó borítón olvasható fülszövegével, ami azt emeli ki, hogy BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT jelen munkája, „a valdenses társadalmi és vallási életének, történelmének és kultúrájának a magyar olvasók előtt eddig rejtett világát” mutatja be, ami talán nem az egyetlen, de mindenképpen a fő erénye könyvének.

A kötet bevezetése azt sejteti, mintha az – vagy előző változata? –, egyetemi dolgozat lett volna, hiszen olyan elemeket is tartalmaz, mint a szak-, vagy doktori dolgozatok, de egy megkötöttségek nélküli tudományos közleménynek nem jellemző elemei. Megfordítva, az egyes fejezetek előzetes rövid ismertetése a mű elején vagy a kutatómódszertani háttérének és forrásainak a bemutatása – ami mintegy 10 oldalt tesz ki –, egy leginkább a módszertani szempontokat szem előtt tartó szerző képét vetíti elénk. Rövid internetes keresés után feltevésünk beigazolódik: BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT hitudományi karokon nyelveket módszertani tárgyakat tanít, továbbá neveléstörténeti tárgyú munkákat publikál. A rendszerezettség és módszeresség e munkájának is sajátja, éppen ezért felvetései közül először azokat fontos számba venni, amelyek ellentmondanak éppen a következetesség kritériumának.

A dolgozat első megállapításai a valdens identitással foglalkoznak (amihez később még vissza-visszatér). Ennek meghatározó eleme maga a nyelv. Ezzel kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy „[h]a a valdenses a nyelv területén is meg akarják mutatni egységüket, akkor a Dél-Franciaországban beszélt, alsóbb néposztályokra jellemző *patois*-t (ejstd: patoá) kezdenek el egymás között használni, azaz regionális provanszál dialektusban beszélnek. Mások, a piemonti történelmi kapcsolódás miatt a piemonti nyelven fejezik ki magukat. Ha olaszul beszélnek, akkor számos sajátos jelentésű szót használnak.” Ez a megállapítás komoly nyelvészeti szakirodalomra történő hivatkozás nélkül (!) munkája 18. oldalán olvasható. Ehhez képest a 76. oldalon arról ír, hogy CHARLES BECKWITH (1789–1862) azért fontos, mert „úttörő szerepe volt a valdens nyelvű (*sic!*) Biblia megjelentetésében” majd ugyanazon az oldalon folytatja, hogy célja „a Szentírás és a ka-

tekizmus valdens nyelvre” fordítása volt, majd pár sorral lejjebb már „valdens dialektust” említ. A helyzet az, hogy valdens vallás és valdens völgyek léteznek, de valdens nyelv nincsen. A népszerű és humoros meghatározás szerint „a dialektus és a nyelv között az a különbség, hogy egy dialektusnak nincsen haditengerésze”, ami arra utal, hogy a beszélő státusza és társadalmi érdekérvényesítése hatalom-függő kategória. Kisebbségi nyelv a piemontèis, kihalt nyelv a shuadit (judeo-provanszál), önálló nyelv az okszitán, amelyre PIERRE VALDÈS, azaz „Vald Péter” latinból a maga számára lefordította a Bibliát. (Éppen ezért „valdens Biblia” létezik, ezzel szemben valdens nyelvű Biblia nem.)

A legnagyobb baj mégsem a nyelvvel van, hanem a szerző tárgyalásmódjának a történeti(etlen) ségéből származik. Előbb a Chanforanban rendezett 1532-es zsinatról beszél, ahol nagyon helyesen kiemeli azt a valdens impulzust, ami OLIVETANO első francia nyelvű Biblia-fordítása mögött áll, majd értekezik a fenti BECKWITH-fordításról, ill. OSTERVAL 1702-es katekizmusáról, úgy, hogy a végén kiköt a Biblia-központú valdens közösség tagjainak középkor- és koraiújkor- kézzel írott és memoriter Ige – befogadási gyakorlatáig. A fordított kronológiából nem áll össze egy fejlődési lánc, de ami a legnagyobb baj, hogy talán éppen emiatt a tágabb összefüggésekre sem talál rá. Összegzően elmondja ugyan, hogy „a valdensek hatással voltak a francia, az olasz (DIODATI-féle) bibliakiadásra, ezen kívül a lutheri német és angol nyelvű genfi Bibliára is”, de WYCLIFFE és a lollardok párhuzamára már nem tér ki, dacára annak, hogy ez kulcsot is adhatott volna a kezébe a reformáció előtti időkben a Biblia szerepéről, itt ANNE HUDSON 1988-ban megjelent *The Premature Reformation* monográfiájára utalok, ami megkönnyítette volna szellemi síkon is elhelyeznie az általa vizsgált, és persze dinamikusán változó közösséget. Ez ugyanis nem kis bonyodalommal jár, hiszen speciális: egy katolikus medievalista számára ez nyilvánvalóan a katharokéval földrajzi értelemben is határos eretnokség, míg az új- és legújabb kor művelői számára Olaszország bevett protestáns vallásainak gyűjtőneve.

BOGNÁRNÉ KOC SIS JUDIT könyvének legizgalmasabb fejezete a valdens szó etimológiája és a valdensek eredete közötti összefüggéseket tárgyalja. A főbb teóriák között „Vald Péter” lyoni laikus mozgalmát említi (*poveri nello Spirito*) elsőként, illetve a *Valli valdesi*-ből levezetve a hegyvidék völgyalakóiból eredezteti, földrajzi alapon a közösséget, majd rátér a bizonyítatlan feltevésekre is. Ezek szerint Pál apostol térítésének gyümölcsei lettek volna – útjában Hispánia felé – vagy éppen üldözött és elűzött itáliai hívei voltak, akik megelőlegezik a valdensek jellegzetes üldözéstörténetét. Nem teljesen lényegtelen a *vaud* szóból – lásd még a svájci kanton nevét – (erdő = vad, barbár) származó etimológia, de a megannyi hipotézis közül a Lévi törzséből kiszakadt Jézus-hívókról szóló feltételezés sem érdektelen, tekintve, hogy a szakirodalomban a 19. század közepétől napjainkig tarja magát az *Alpok Izraelje* toposz. S ha már itt tartunk, nem ártott volna itt sem tágabb összefüggéseket keresni, például FERNAND BRAUDEL és az Annales-iskola képviselőinek a hegyvidék s annak mentalitása közötti időtlen vagy éppen *longue durée* kapcsolatát, a földrajzi közeg meghatározó szerepét. Ez már csak azért is fontos lenne, mert az izoláltság (u. i. elszigetelődés), mint maguk a szigetek esetében is, a zártsággal párosul, ami a hagyományos hitértelmezés számára kedvezett. Ugyanez a fizikai közeg a szétszóródó majd visszatérő üldözöttek számára menedék gyanánt szolgált, tehát kétszeresen is fontos szerepet játszott a valdensek történetében.

A szerző egy másik fontosabb fejezete írásban és interneten is megjelent „A valdens nők és a valdens család a középkorban” címmel a *Polymatheia: Művelődés- és Neveléstörténeti Folyóirat* 17. évfolyamának 1–2. számában, amit e helyen kifuttat egészen az ezredforduló utánig egy megjegyzésével, miszerint MARIA BONAFEDE személyében 2005-ben a zsinat lelkésznőt választott az ekkor már 1975 óta egyesült, valdensekből és metodistákból álló gyülekezet élére. Ide kívánczok még egy megjegyzés arról, hogy a középkori, ébredési mozgalomból kinövő közösség jelen korig tartó „csodás” fennmaradása alkalmasint azzal is magyarázható, ahogyan betagozódott az újabb és nagyobb szellemi hullámverésbe, először a már említett 1532-es zsinaton, ahol a francia protestánsokkal került sor az egyesülésre. Arról már nem szól a talán a kelleténél a külön női nemben íródo történelemnek nagyobb figyelmet szentelő szerző, hogy az úrvacsora osztásának vagy éppen a nők prédikálásnak a középkori és sajátos hagyománya hogyan folytatódott későbbiekben, vagy éppen, hogy találunk-e *barbákat* (ez valdens misszionáriusok neve) soraikban.

A valdens oktatás-és neveléstörténettel foglalkozó fejezetek a Biblia olvasása és kultúrája összefüggéseiből kiindulva egyfajta tablót alkotnak az iskolázottság (írni-olvasni tudás) és a művelődés intézményeinek bemutatásán keresztül. Összehasonlítás gyanánt, THOMAS MORE mintegy 6%-ra teszi kora író-olvasó angol társadalmát és nyilván az 1530-as évek magasabb arányt jelentenek, mint a WYCLIFFE utáni 1390-es évtized mutatói. Mennyiben és mennyivel járult ehhez hozzá az igazság népnyelvi keresésének a lehetősége? Hasonlóan alacsony, de konstans arányt jelent a valdens társadalomban is az iskolázottság a kezdeti időkben, de ez exponenciális növekedésnek indult. Az 1848 óta élvezhető vallásszabadság pedig egészen új perspektívát nyitott. A másutt is közölt statisztikai adatok arról árulkodnak, hogy a Szentírás tekintélye és a szabadság eszménye jó gyúanyagot képezett: a 19. században új szintre emelte az olasz iskolázottság regionális mutatóit, miközben új módszereket eredményezett. A szerző egy megjegyzése még a legújabb gyakorlatra is rávilágít: a televíziózás korában a közös bibliatanulmányozás helyett megjelent immár a valdens családokban is a televízió: és a RAI által az esti időszámban sugárzott *Protestantesimo* című műsor közös megtekintése vette át helyét.

BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT munkája főleg népszerűsítő jellegű, amire az idegen és/vagy vallási környezethez kapcsolódó szavak zárójelben való feloldása is utal. Visszatérő és bosszantó hibája ugyanakkor, hogy a középkori hivatkozott személyek esetében mindig az általa idézett szakirodalomban szereplő néven nevezi meg őket, így lesz CLAIRVAUX-I BERNÁT tanítványa GEOFFROY D'AUXERRE-ből Goffroy of Clairvaux (56. oldal) vagy a 37. oldalon még latin DURANDUS DE HUESCA-ból (a spanyol DURÁN DE HUESCÁ-ból) olaszul Durando d'Oscá (43. old). Több helyen a fordítás szó szerint vesz át magyarul nem használt fordulatot pl. „Vald Péterhez eleinte néhány tíz lyoni tanítvány tartozott” – a „néhány tucat” helyett, vagy olyan kifejezést, ami megmosolyogtatja az olvasót: a valdens rendház apácái a novíciát a fogadalma után – idézem: „szent békepuszival” illetik, aminek alapja talán a Róma 16:16 „köszöntések egymást szent csókkal” sajátos aktualizálása. Az ilyen és hasonló hibákat nyilván nem a felkért két lektor feladata ritkítani, viszont sajnálatos, hogy a könyv kolofonja szerint – hasonlóan a mára elharapódzott kiadói gyakorlathoz - nem említ vagy nem alkalmaz olvasószerkesztőt.

A recenzens nagy örömmel bukkant rá a hivatkozások között KULCSÁR ÁRPÁDNak egy a *Hetekben* megjelent írására, ugyanakkor sajnálta, hogy nem történt utalás GALAMB GYÖRGY kutatásaira a valdensek magyar vonatkozásait illetően, vagy GÖNCZ ÁRPÁDNak a „Saruskok” című művére, ami a 14–15. századi Sopronban játszódik. Ugyancsak hiányoltam a magyar nyelven olvasható, kevés számú szakirodalomból BOZA KRISTÓF tanulmányát: *A valdensek „dicsőséges hazatérésének” története*, ami közvetlenül kapcsolódik a szerző egy passzusához, és elérhető a dtk.tankönyvtar.hu oldalon. Az általam olvasott hasonló tárgyú szakdolgozatok után (FODOR ÁRON SZABOLCS, HAJNÓCZY KRISTÓF, ZILÁHI LILLA) után jó érzés tudni, hogy a valdensek történetével foglalkozó szakirodalom paradigma- és léptékváltáson ment keresztül, hiszen immár megjelent a széles olvasóközönség előtt is. A könyv borítóján a wormsai Luther-emlékmű Vald Péter szobrának egy mása szerepel, ami több mint szimbolikus. Ugyancsak meglegedésünkre szolgál, hogy a pre-reformáció e nagy alakja közösségének az emlékezete előtt a L'Harmattan kiadónál 2021-ben megjelent könyv a dunántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala támogatásának köszönhetően került kiadásra.

Rákóczi István